

Скарб

Стороженко Олекса Петрович

Був собі чоловік та жінка. Були вони люди заможненькі, усього в їх доволі: і поля, і скотинки, і худоби, і хата простора з садочком і левадою. Послав їм Господь на втіху одного тільки синка — Павлусем звали. Та вже ж і шанували, і пестували вони того одинчика! Не так батько, як мати. І що то вже за мати була! Між матірками — навдивовижу мати! Вже Павлусь був чималий пахолок, а вона ще возилася з ним, як з маненькою дитинкою. Було, власними руками годує його, а він, телепень, тільки глита та, як той пуцьвірінок, знов рот роззявлює. Усю зиму й осінь з хати не випустить. «Не ходи, синку,— каже,— холодно, змерзнеш, та ще, крий Боже, занедужаєш, то я й умру, не діжду, поки ти й одужаєш». Прийде весна або літо — знов не пуска: «Не ходи, синку: душно, сонце напече головку, голова болітиме». Цілісінський рік не дасть йому порога переступити, хіба у неділю поведе до церкви, та за ним і не молиться, та обома руками за його й держиться, щоб хто не то що штовхнув, а й не доторкнувся б. Деколи, як обридне йому стояти, то такий галас підійме на всю церкву, буцім з його чортяка лика дере. «Ходім, мамо, додому,— хлипа,— їсти хочу!» То мати і веде його додому, не діждавшись кінця служби і благословенія. Як кладе його спати, то сама і стеле, і роздягає, і хрестить, і ще й котка співає, неначе над годовичком. Часом батько, дивлячись на се юродство, стане гримати на жінку і похваляться, що він Павлуся віддасть у школу до дяка аж у друге село. Так куди!.. І не кажи... Така з неї добра і покірна жінка, а як дійде діло до її Павлуся, то як скажена стане: і очі витріщить, і запіниться, і за ніж хапається; крий Боже, що виробляє!.. Кажу ж вам, що й між матерями навдивовижу була мати.

Доріс Павлусь до парубка. Так його вигнало та розперло, такий став гладкий та опецькуватий! Пика широка та одутлувата, як у того салогуба, а руки білі та ніжні, як у панночки. Та од чого б їм і пошерхнуть? Зроду не то щоб ціп або косу у руках подержав,— не взявся й за лопату, щоб одгребти сніг од порога, або за віник, щоб вимести хату. Було, старий і стане доказувать жінці:

— На яку радість ми його вигодували? Який з його хазяїн буде? Що з ним станеться, як ми помremo?.. Останеться він на світі, мов сліпий без поводитаря!

— Е, чоловіче,— одкаже жінка,— як Бог милосердний пошле йому щастя, то без нас житиме ще лучче, як теперечки!

Уже Павлусеві минув і двадцятий, вже б він і на вечорниці пішов, так мати не пуска.

— Не ходи туди, синку,— каже,— на вечорницях збираються самі п'яниці та розбишаки; там тебе обидять, віку тобі збавлять. Почекай трошки — я сама знайду тобі дівчину, саму найкращу на всьому світі, саму роботящу, вона буде тебе і годувать, і зодягать, і доглядать, як рідна мати.

Так не привів же їй Бог оженити сина. Раз вночі розвередувався Павлусь, як на живіт кричить: «Меду та й меду!» У старих на ту пору не було меду. Що тут на світі робити?.. Устала мати, накинула на себе свитину, не схотіла будить наймичку і сама метнулася по селу шукати того меду. А на той час піднялась фуга, що не то що уночі, а вдень не побачила б світу Божого. Бігала, сердешна, бігала од хати до хати (у кого й є, та каже нема: не хочеться уставать) та якось уже випросила у попа. За один цільничок обіцяла бузівка подарувати. Трохи не замерзла,

та таки принесла, і що ж?.. Павлусеві вже не до меду; заснув манесенький — ніяк його і не розбуркаєш. Так через той-то мед занедужала небога та й вмерла. За нею вслід і батько ноги простяг, а наш Павлусь і не схаменувся, як зоставсь круглим сиротою.

Що ж з ним сталось?.. Правду казала мати: «Як Бог милосердний пошле йому щастя, то без батька і без матері житиме ще краще, як за їх». У покійників,— звісно, як у заможних хазяїнів,— був наймит і наймичка. Наймит — парубок ще молодий, працьовитий, непитущий, а наймичка — теж чесного роду, осталась бідною сиротою, і покійниця прийняла її до себе, як рідну дитину. За Павлусем їм добре жилося; було чим-небудь йому угодять, то стара і дякує, і грошей їм дає, і добру одіж, а часом за наймита скотину у поле вижене, а за наймичку хату вимете і води принесе. Отож як умирала стара, то благословила наймита з наймичкою побратись, наділила їх худобою і аж руки їм цілувала та просила, щоб вони не обижали її Павлуся, доглядали б його і були йому рідним батьком і матір'ю, а вже вона на тім світі буде благодати Господа, щоб він, милосердний, послав їм усякого щастя і талану.

Отож після смерті старих наймит оженився з наймичкою і стали собі господарювати. Щастя, як горох з мішка, так і сиплеться на нашого Павлуся, і урожай у його луччий, як у других, і корів нема ялових. Накупили волів і послали кілька хур у Крим за сіллю, на Дін за рибою, построїли шинок із лавкою та й годують скриню карбованцями, як свиню горохом. Кругом у сусідів талій давить скотину, а у Павлуся, як на сміх, хоч би один тобі віл іздох.

Раз наймит піймав у садочку ройка, так з того одного розроїлось колодок з тридцять. Наймичка доглядала Павлуся, як рідна мати: і годує його, і голову йому змиє, і розчеше, і одягає, й роздягає, і стеле, так йому у вічі й дивиться: думку його відгадує, бо Павлусь за весь день і пари з рота не пустить; хоч би часом чого і схотів, вже не попросить: якось йому і слово важко вимовити. Тільки йому й робити, що цілісінький день їсть (а лопає здорово) та спить. Було, прокинеться вранці — зараз наймичка і ставить перед його душею жарену курку, або качку, або повнісіньку макітру вареників з сметаною; їсть неборак, аж за ушима лящить. Не вспіла наймичка його утерти, а він уже й уклався спати. Поспить на перині, лізе на піч поспати ще у просі. Пообідає і знов куня; коли зимою, то знов у просо, а коли літом, то вийде у садок, ляже під грушею, а часом, глянувши угору, трошки й розсердиться:

«Бісові груші,— пробубонить,— які спілі, і над самісінькою головою висять, а ні одна ж то не впаде у рот». І щоб то дриг'онуть ногою та штовхнуть об цівку! То і посипались би, так, кажу ж, йому важко і поворухнутись. Лежить, лежить та й засне. Пополуднує — і знов іде у комору спати і спить вже аж до заходу сонця. Розбудить його наймичка вечеряти, нагодує, здійме свитину, чоботи, покладе на перину, а він тільки вже сам засне. Лучалось, наймит вернеться з поля і навідається до Павлуся, а тому й голову важко держати на плечах.

— А чи не смикнули б, пане Павле, люльки? — питає наймит.

— Смикнув би,— пробелькоче Павлусь,— так люльки не знайду.

— Та ось же вона — біля вас на лавці.

— Та хто ж її наб'є?

— Та вона ж набита, я ж її вам набив, як їхав у царину. Отже, біля вас і справу положив!

Та викреше вогню, розпалить люльку і устроїть йому у рот, то він і смокче.

Було, прийдуть до Павлуся парубки та й намовляють його, щоб ішов з ними на вечорниці.

— Не підуй! — пробубонить та й очі заплющить.

— Чому? — питають,

— Далеко. Якби вечорниці збирались біля моєї хати, то, може б, і пішов.

— Е, пане Павле! — кажуть йому парубки.— Якби ти побачив наших дівчат, то не казав би, що далеко!

— Бачив, доволі бачив...— озивається Павлусь.

— Де ж ти їх бачив? Ти ж із хати ніколи носа не виткнеш!

— Так коли ж сняться, щоб вони показалися! аж обридли!..— одкаже Павлусь та й перевернеться на другий бік.

Засміються парубки та й підуть від його.

Раз на зелені свята зібралось парубоцтво шукати скарба. Узяли з собою заступи, лопати і горілочки не забули та й пішли у степ. Ідуть біля Павлусевої хати, от один парубок і каже:

— Знаєте що, хлопці! Візьмемо з собою на щастя Павла Лежня (таке приложили йому прізвище), то вже певно знайдемо скарб: він такий щасливий, що такого і на всьому світі не знайдеш!

Підійшли парубки до вікна (вікно було одчинене), дивляться, а Павлусь розпластався на перині і хропе на всю хату.

— Пане Павле, а пане Павле! — гукнули парубки.— Ходім лишень з нами скарбу шукати!

— Не підуй! — одрізав Павлусь.

— Ходім-бо! — просять парубки, аж кланяються.— Ми тебе так з периною на руках і понесемо; не тебе нам треба, а твого щастя. Як ти з нами будеш, то, може, Бог дасть, і знайдемо скарб.

— Еге!.. Як Бог дасть, то й у вікно вкине!..— одказав Павлусь.— Не підуй!

— Дожидайся ж, поки тобі Бог у вікно вкине, а ми підемо шукати.

Зареготались та й пішли собі, заспівавши чумака.

Ходили, ходили по степу аж до вечора. Шукали, розкопували могили, до всього приглядувались — і нічогісінько не знайшли. Розказують люди, що часом скарби і самі вилазять на верх землі, перекинувшись у яку-небудь пакость: у старого шолудивого діда, або у миршавеньке козеня, або у дохлу кішку. Кому щастя, той і пізна скарб. Так, кажу, до всього приглядались — і нічого не побачили. Вже вертаючись, як смерклось, недалечко од села дивляться — лежить край дороги дохлий хорт. Мабуть, давно й іздох — аж гидко до його і близько підступити. От один парубок і каже:

— Слухайте, хлопці: візьмемо сього хорту та шпурнем Лежневі в хату — нехай се буде той скарб, що Бог йому у вікно вкине.

Парубкам подобалась ся вигадка; от вони підняли того хорту на дрючок та й понесли. Підійшовши тихенько до Павлусевої хати, розмахали хорту та й шпурнули в вікно, а він як

бебехнеться об поміст, так і брязнув, і задзвенів, і, як жар, по всій хаті розсипався дукатами!

— Тривай, не руш! — закричали парубки.— Се наш скарб, се наші гроші...

— Брехня! — каже Павлусь,— се мій скарб, се мені Бог у вікно вкинув! А що? Я ж вам казав — не вірили?

Парубки не слухають його та товпляться в хату, а тут на той галас де не взяли наймит із наймичкою, убігли в хату, за рогач та макогін, як штурхнуть одного, другого — так вони й угамувались.

— Будь ласкав,— кажуть парубки,— хоч що-небудь дай за те, що принесли твому хазяїнові скарб!

Наймит кинув їм кілька дукатів та й каже:

— Нате вам за працю, а се наші гроші, бо самі таки розсудіть: хто б їх у чужу хату вкинув, якби не сам Бог того схотів!

Та, сеє кажучи, позбирав наймит гарненько дукати і сховав їх у скриню.

Отакий-то був щасливий наш Павлусь! Сказано: як кому Бог дасть щастя, то не треба йому й рідної матері, не треба і скарбу шукати: сам скарб його знайде. А другому неборакові на бездоллі у те ж саме вікно, у котре вкинувся скарб, улізе злодій і останню сорочку витягне; не поробить день, то на другий і їсти нічого.

Щаслива нитка до смерті не ввірвалась Павлусеві. Найшлась і дівчина, що, як той скарб, сама до його лицялась. Послав йому Господь і діточок, покірних, слухняних, працюючих, не таких, як він пудофет, а у матір, бо жінка його була невсипуща господиня. І віку йому таки чимало протяг Господь: до білого волосся доспався. Спав, спав, аж поки навіки не заснув.

Що таке на світі щастя? — спитав би я у дуже письменних. Частенько чуеш, люди кажуть: отой щасливий. Глянеш на того щасливого, а він тобі показує на другого, а сам жалується на свою долю. Зовуть щасливими і тих, що увесь свій вік нічого не дбають, як мій Павлусь. Бог їм усе дає, а вони нудяться світом, не знають, що у них є і чого їм треба. Зовуть і скупого щасливим, бо у його багацько грошей; а він, неборак, увесь свій вік стереже тих грошей, як рябок на ланцюгу, ніякої користі з них не має — і голодний, і холодний, ще гірш од якого-небудь бідолахи. Ні, панове, по-моєму, той тільки щасливий, хто другому не завидує, а дякує Бога за те, що він йому послав,— той, кого Господь благословив на добрі діла, що розкинулись вони по світу, як розрослась пшениця на добре виораній ниві.. Нагодує вона і пахаря, і його сусідів, попаде од неї скибка і старцеві в торбу. Не той тільки щасливий, що сам натріскається і виспитья, а той, що й другого нагодує і заспокоїть, бо у такого і душа буде не голодна. Оце ж так загвоздив вам з-письменська, щоб самі одгадали, чи мій Павлусь справді щасливий, чи, може, таким тільки прозвали його зависливі люди. Гледіть же, щоб не було по приказці: «Хвалить шинкар п'яницю, а дочки своєї за його не віддасть!» Завидуєте щастю мого Павлуса, а ніхто б не схотів бути Павлусем.

Постійна адреса: http://ukrlit.org/storozhenko_oleksa_petrovych/skarb